

A III/III-as osztály fűrészpóra, avagy adalékok Subások és besúgások

Az alábbi cikk a III/III-as csoport ügynökeiről és szenvedő

alanyairól szól, az érvényben lévő magyar törvények szerint nem törekedhet arra, hogy beazonosítsa a titkosszolgálat rejtett segítőit. Noha tudjuk, az olvasó joggal várna el, hogy lapja teljes informálást végezzen, ezt a törvény nem teszi lehetővé. A megfigyelési dokumentumok csak az informátori nevek elhallgatásával vagy az illetők engedélyével kerülhetnek nyilvánosságra. A társadalom igénye, hogy történetileg tisztán lásson, valamint az áldozatok érthető személyes törekvése, hogy megismerjék egykori besúgóikat, a személyiségi jogok védelmével kerül szembe. Mindez olyan etikai kérdéseket nyit meg, amelyekre ki-kí egyénileg tudja a leghelyesebb választ.

1998-ban, amikor Ilia Mihály irodalomtörténész, szerkesztő és tanár a Történeti Hivatal olvasójában kihozta a róla szóló jelentéseket, néhány oldalra számított. Az első adag, amit az asztalára tettek, körülbelül 300 oldal volt; ez később 500-ra emelkedett, s kézhez kapott dossziéja ma sem teljes. Életének húsz esztendejével találta magát ismét szemközt, de ez a húsz év a kádári korszak egészen más történelmi nézetét nyújtotta. Ilia Mihály a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság III/III. osztályának vezetője volt. A fedőnevet kiöltő állambiztonsági tisztnek lehettek bizonytalan emlékei a XX. századi magyar népi-nemzeti fróri mozgalmáról. (Subások címmel a vásárhelyi Bibó Lajosnak 1968-ban jelent meg elbeszélés-kötete.) A megfigyelt „csoportot” a hetvenes években továbbbővülő népieknek azok az frói, szociográfusai alkották, akik ekkor kezdték feszíteni a szétszóródott magyarság problémáit. Egy jelentés szerint a Subások vezetője Kiss Ferenc, főbb tagjai pedig Csóori Sándor, Kósa Ferenc, Szász György, Czine Mihály, Fekete Gyula és Sánta Ferenc voltak. E csoport szegedi „centruma” lett Ilia Mihály, akkoriban a Tiszatáj főszerkesztője, akivel kapcsolatban további értelmiségieket figyelt meg. Szegedről Bálint Sándorra, Péter Lászlóra, tanítványukra, Csapody Miklórra, valamint Baka Istvánra állítottak titkos ügynököket.

Célszemély: a „Szerkesztő”

Állambiztonsági terminussal élve a Subások „nacionalista politikai platformon folytatott ellenséges tevékenységet” végeztek. Az ellenük végzett megfigyelési szempontokról 1978. május 2-án dr. Földvári László r.szds. és Dán István r.alezredes, a Csongrád megyei III/III. osztály vezetője a következő feljegyzést tette: „1. A célszemély (Ilia Mihály – a szerk.) lakásán szervezett összejöve-

telek, az azokon résztvevő magyarországi (főként szegedi és budapesti), valamint román, jugoszláv és nyugati kapcsolatainak felderítése.” „Nacionalista, szovjetellenes célkitűzéseik, egyeztetett programjuk időbeni megismérlése, tervezett akcióik akadályozása céljából. 2. Különböző könyvküldemények érkezése, küldése. A továbbított anyagok tartalmának, a «kéziposta» kézbesítésére vállalkozó személyek felderítése. A célszemély birtokában lévő, ellenséges, izgatásra alkalmas könyvek, folyóiratok kölcsönzésének, több személy előtti ismertetésének, elemzéseinek dokumentálása, olyan kapcsolatok felderítése, akik az inkriminált frásokat kölcsönveszik, mások számára is hozzáférhetővé teszik.”

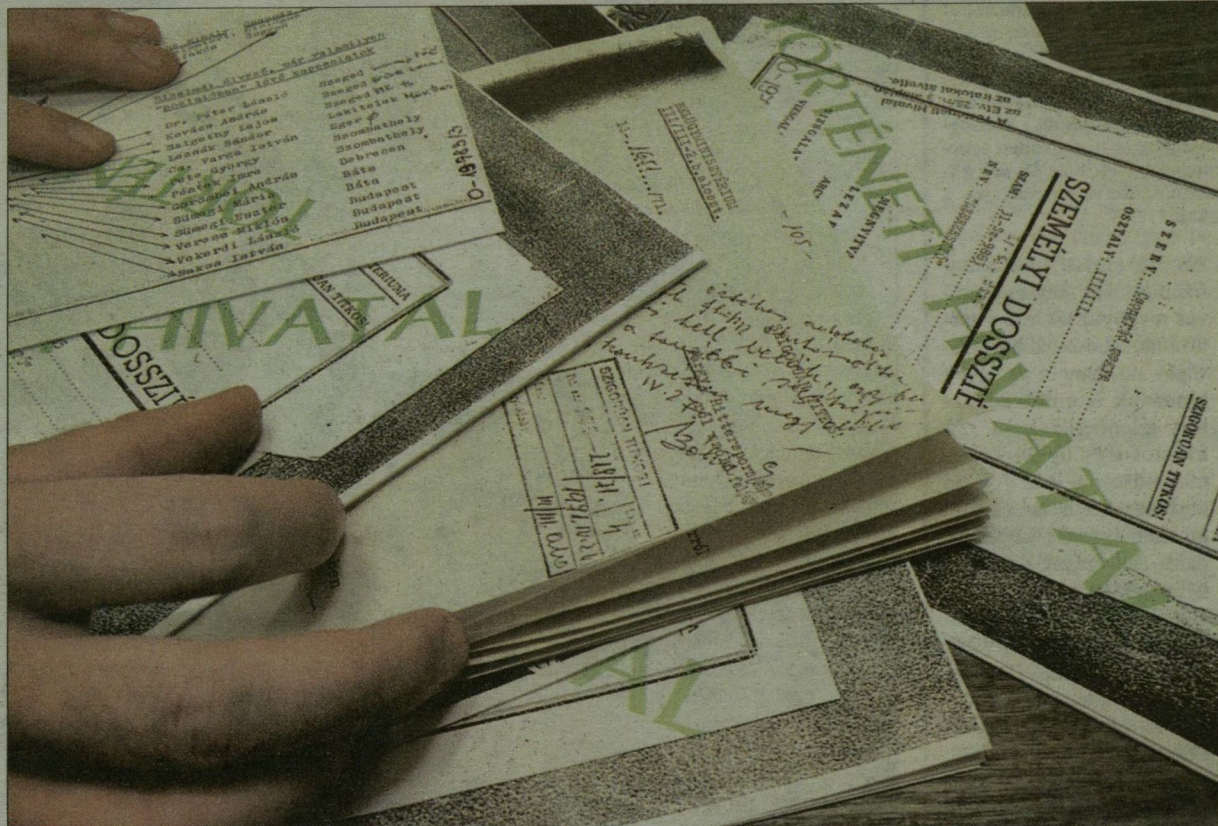
Ilia Mihály „Szerkesztő” fedőnév alatt szerepel a III/III-as aktákban. A róla szóló jelentések több forrásból származnak: a lakásában és az egyetemi dolgozószobájában lévő telefon lehallgatásából (állambiztonsági nyelven: 3/a rendszabály), a postai küldemények felbontásából (K-ellenőrzés), de leginkább a ráállított besúgók (titkos megbízottak) jelentései alapján. A fedőneves informátorok szóbeli vagy írásos beszámolóit általában összekötő tisztek foglalmazták jelentéssé. Az iratokban rend volt: a tényszerű információktól különválasztva állt a jelentés értékelése, a szükséges intézkedések felsorolása, továbbá a operatív tisztségek záradéka az értesülés ideológiai, közvetlen állambiztonsági vonatkozásairól.

Ilia Mihály kapcsolatairól a kémtörténetek szervezeti ábráihoz hasonló hálózati rajzot készítettek. Külön álltak külföldi összeköttetései (igaz, Szász György erdélyiként van feltüntetve), itthoni kapcsolatait pedig „kinevelt kádereire”, és bizalmát élvező, már valamilyen pozícióban lévő kapcsolatokra osztották. Aki ezen az ábrán feltűnt, azt – lehetett egyszerű általános iskolai tanár is – megfigyelték.

Ilia Mihály mellett Péter László, a Somogyi-könyvtár főmunkatársa állt a Subások ügy szegedi középpontjában. A későbbi egyetemi tanárt 1957-ben figyelték meg először, és ez később letartóztatásához és elítéléséhez vezetett. A hetvenes évekbeli nyomozás látókörébe Ilia Mihályval való kapcsolata miatt került: mostani ismeretei szerint 1977-től 1983-ig készültek róla jelentések, de lehet, hogy már 1975-ös amerikai útja miatt is figyelték. Ilia tanítványai közül Csapody Miklósról (ma országgyűlési képviselő) 1974-től 1988-ig készültek jelentések, míg Baka Istvánra, akinek neve még egyetemi hallgató korából megjelenik a jelentésekben, 1986-ban Szekszárdon is besúgót állítottak.

A Nagy Testvér bükkfanyelve

„Egy irodalommal és tanítással foglalkozó ember számára hátborzongató, hogy hajszálán függ a meghurcolása, és húsz éven át a legbelső magánéletébe lát bele a hatalom – vallja Ilia Mihály. – Orwell sápadt kitaláció ahhoz képest, ami itt a szép kádári évek alatt ment. A Nagy

Amit elrejtettek, az elő is kerül. (Fotó: Nagy László)

Dr. Ilia Mihály

Dr. Ilia Mihály irodalomtörténész, szerkesztő, tanár 1934. szeptember 29-én született Tápén. Egyetemi tanulmányait a József Attila Tudományegyetem bölcsészkarán végezte (1953–1957), magyar szakos középiskolai tanári oklevelet 1957-ben, doktori címet 1960-ban, egyetemi docensi címet 1982-ben szerzett, majd az irodalomtudomány kandidátusa lett (1996). Eközben mindvégig a szegedi egyetemen tanított, amelynek ma is tanára. 1958-tól a munkatársa, 1972 és 1975 között főszerkesztője a Tiszatáj folyóiratnak. 1972-ben József Attila-díjat, 1989-ben Nyitott társadalom alapítványi díjat, 1991-ben Déry-díjat, 1993-ban Soros alapítványi életműdíjat, 1994-ben a Magyar Köztársaság Középkeresztje kitüntetését, 1995-ben Széchenyi-díjat kapott. Szeged város díszpolgára (1993). Irodalomtörténeti munkájával az első között volt, akik ráirányították a figyelmet a határon túl élő magyarok irodalmára. Néprajzzal, falutörténettel és művelődéstörténettel is foglalkozott. Kutatási területe a Nyugat-mozgalom, a századelő magyar irodalma és az élő magyar irodalom. Az egyetemen jelenleg folyóirat-történetről és a XX. századi magyar esszéről vezet szemináriumot.

Testvér a lakásomba is követte, s az az elképesztő, hogy miközben hatalmas apparátussal figyelték, az eredmény majdnem nulla lett. Csupa hatalmas fűrészpóra.” Péter László hasonlóan értékeli a jelentéseket: „Nem is értem, mire mentek ezekkel a beszámolókkal. Legtöbbször jelentéktelen félinformációkat tartalmaznak, amelyekhez nem is kellett volna besúgó”. Az iratokat olvasva igazat kell adni nekik. A DIÓS fedőnévű ügynök információi alapján készült jelentés például 1979. május 10-én így szól: „Rövid időre látta Iliát Péter Lászlóval a Somogyi-könyvtárban május 4-én, ahová az újdíki hungarológiai intézet munkatársának, Pató Ferencnek (helyesen: Imrének – a szerk.) érkezését várták. Megbeszélésük céljáról nem volt alkalma érdeklődni.” Az Amerikából érkező Püski Sándor látogatásáról ugyan csak a DIÓS fedőnévű ügynök alapján jelentik 1978-ban: „Püski Sándor és felesége, fia társaságában 1978. július 21-én érkezett Szeged-

Dr. Péter László

Dr. Péter László nyugalmazott egyetemi tanár, irodalomtörténész, városi tanár, nyelvész 1926. január 21-én született Jánoshalmán. Egyetemi tanulmányait 1943-tól a Szegedi Tudományegyetemen folytatta, ahol 1947-ben bölcsész-doktori oklevelet, 1948-ban magyar-latín-filozófia szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1968-ban az irodalomtudomány kandidátusa, 1991-ben az irodalomtudomány akadémiai doktora lett. Főbb munkahelyei: 1946-tól a Magyar Nyelvtudományi Intézet könyvtárosa, 1950-től Karcagon, majd Makón múzeumigazgató, 1954-ben a szegedi egyetemi könyvtár munkatársa. 1957-ben 7 hónapra börtönbe kerül 1956-os tevékenysége miatt. 1958-tól a szegedi egyetem szerződéses alkalmazottja, 1961-től a Somogyi-könyvtár tud. munkatársa, főmunkatársa. 1986-tól az MTA Irodalomtudományi Intézetének tud. munkatársa, 1990-től a JATE egyetemi tanára, 1996-tól nyugállományban. Kitüntetései: Kodály-emlékérem (1983), a Művészeti Alap díja (1984), Toldy-emlékérem (1989), 56-os emlékérem (1991), Szinnyei József-díj (1993), A Szegedért Alapítvány fődíja (1995) Tiszatáj-díj (1996). Szeged város díszpolgára (1993). Móra Ferenc, Juhász Gyula, Tömörkény István kitűnő ismerője, számos tanulmány és kötet szerzője, szerkesztője.

re. A késő délután és az estét Péter Lászlónál töltötték Szőregen, majd másnap felutaztak Péter Lászlóhoz a könyvtárban. Barátom (a besúgó értendő rajta – a szerk.) részt vett azon a beszélgetésen, amelyet a könyvtárban folytattak le. Megtekintettük a Vasváry-hagyatékot, majd Püski Sándor frókkal való ismeretségeire terelődött a szó. Püski még nem járt Szegeden (téves, Püski 1974-ben is járt Szegeden – a szerk.) így első ízben ismerkedhetett meg a várossal. A baráti megbeszélés után dr. Ilia Mihály városnéző sétára invitálta a vendéget. Barátom (tehát a besúgó – a szerk.) ekkor elbúcsúzott tőlük. (...) A beszélgetés végén kiderült, hogy jövőre ismét ellátogatnak Szegedre.”

Püskiről egy felbontott levél alapján készült jelentés is szól: „Püski Sándor USA-beli lakos a New York Corvin kiadó vezetője az alábbiakról tájékoztatta dr. Ilia Mihályt: «Májusban még mehettem volna, de a tervezett Szász konferencia miatt elhalasz-

tottuk, és a végén arról szépen lemarasztottak, vagyis az itteni főkonzult útnak szépen megkérték június elején, hogy az idén ne látogassak haza, mert a Duray-könyv kiadásával megsértettük Magyarországot küllői és szövetségi érdekeit. Ezt kaptam azért a könyvtért, amit itthon kellett volna kiadniuk. Mit gondolsz, ha a Somogyi-könyvtárnak küldenék a kiadványaimból, megkapnák? Beszélj Péter Lacival. Legalább a zárt osztályra kerüljenek be. Jó esetben januárban mehetek.» Megjegyzés: Az információ alátámasztja dr. Ilia Mihályt a Duray-ügy kapcsán az emigrációhoz és a belső ellenséghez fűződő készséges segítségnyújtási lehetőségeit. Intézkedés: Hálózati úton megszervezzük a Püski által a Somogyi-könyvtárba beküldendő ellenséges tartalmú anyagok ellenőrzését.” A könyvek soha nem érkeztek meg.

DIÓS a helyi irodalmi életben is jól ismerte, a beszámolója nyomán készült jelentésben Baka István is szerepel

1977. november 2-án: „A szegedi frók között beszédtem, hogy hosszú ideje húzódik a «Gazdátlan hajók» című antológia kiadása. ... (hiány a szövegben – a szerk.) szerint elsősorban a címmel van baj, ugyanakkor köztudott, hogy az antológia szereplői kezdő egyetemisták, rajtuk kívül Baka István és Petri Ferenc szerepel. Az elhúzódtat magyarázza az is, hogy a lektorok dr. Ilia Mihály és Baka István, ami viszont arra utal, hogy tartalmi problémák is vannak benne. Bakára jellemző, hogy a Csongrád Megyei Hírlapban, amikor alkotóként bemutatják, azt nyilatkozza, hogy «felfedezését, kibontakozását, irodalmi munkásságát, mindent dr. Ilia Mihálynak köszönhet». A szerkesztőség ezt a részt kihagyta, erre felháborodottan követelte, hogy helyesbítsék nyilatkozatát.” Nehéz megérteni, hogy az ehhez hasonló értesülésekkel mit kezdhettek az ügyosztály. A legtöbb jelentés éppen ettől szomoró: a hatalmas apparátus nem termelt mást, mint bükkfanyelven írott, hétköznapi tudósításokat, és ennek érdekében mégis embereket kényszerítettek besúgásra.

A Nárcisz nevű T-lakás

Egy karácsonyközeli baráti látogatás híreit adta tovább BAJAI fedőnévű ügynök összekötője 1979. december 21-én: „Ismerősöm (vagyis a besúgó – a szerk.) elment ... (hiány a szövegben) lakására. A lakáson ott volt Csapody és Ilián kívül Baka István is. Beszélgetésük alatt, a román televízió híradóját nézve, Csapody elmondta, hogy a román Pártkongresszuson egy alapító párttag felszólalt, bírálva a román politikát és a vezetést. Az öreg kommunista után már nem is engedték vissza a terembe. Ezután arról folyt a beszélgetés, hogy hogyan lehet az, hogy a román vezetés már olyan régóta, 15 éve tartja magát, s meddig tarthatja még.”

Egy nyílt elvtársi üzenet részlete Ilia Mihályról 1981. május 5-én: „Dr. Komócsin Mihály Elvtársnak! (...) Nevezett kétarcúságának bizto-

sítására nagy gondot fordít, ezzel eredményesen téveszti meg egyetemi munkatársait, környezetét. A befolyása alá vont fiataloknak megtiltja szélsőséges, nyílt akciók szervezését. Kötődésüket azazal is biztosítja, hogy különféle irodalmi, művészeti ösztöndíjakat szerez – pl. Baka István költő – publikációs lehetőséget teremt számukra. Ellenséges tevékenységének társadalmi veszélyessége jelentős. Egyetemi pozícióját a hallgatók és fiatal oktatók racionalista (sic!) politikai befolyásolására használja fel, orientálja őket a nyugaton kiadott ellenséges tartalmú művek tanulmányozására, megvitatására. (...) Elvtársi üdvözléssel: ... r. vörögy. megyei főkapitány”. Igaz, ugyanez a magas rangú rendőr vette le napirendről néhány évvel később annak tervét, hogy a III/III-as osztály eljárását indítsa Ilia Mihály ellen.

BRIZA fedőnévvel 1983-ból a Hittudományi Főiskoláról is származik jelentés Péter László és Ilia Mihály előadásairól. „Az előadások hivatalosan az előkészítő kurzus tematikájában szereplő útkeresés címszó alatt futnak, Gyulai Endre spirituális szervezi a legkülönbözőbb témákban, különböző előadók meghívásával. Péter Lászlót konkrétan Gyulai Endre hívta meg a Juhász Gyuláról tartott előadásra. A titkos megbízott (az ügynök – a szerkesztő) egészségi állapota miatt nem vett részt az előadásokon, csak fogadta és néhány mondatot váltott az előadókkal, akik előadásuk után nem időztek a szemináriumban.”

A Tiszatáj munkájáról külön megbízott számolt be. Egy állambiztonsági tisztséget, hogy 1981. augusztus 26-án 14 órakor a „Nárcisz fedőnévű T-lakásban” találkozót tartott CSANÁDI fedőnévű titkos megbízottal (...), amelyen az informátor a Tiszatáj készülő lengyel számáról tájékoztatta (a lengyel Szolidaritás időszakát írjuk). Egy másik jelentés Baka Istvánról szól, a Tiszatáj 1986. évi betiltása és szerkesztőinek menesztése után 1986. november 25-én: „Baka István szeretne Szegedről Szekszárdra költözni. Író és költő ismerőseit felhívja: ne támogassák kézírataikkal a lassan újja szerveződő Tiszatáj c. folyóiratot, illetve, hogy ottlévő kéziratukat kérjék vissza. Elmondta, hogy a Tiszatáj folyóirattal történt események hatására írt egy verset, melyet a debreceni Alföldnek adott le közlésre. Kiegészítés: közölte, hogy a szekszárdi Dunatáj c. folyóiratnál kíván állást vállalni (...). Intézkedés: tájékoztattuk a BM III/III csoportfőnökséget, a 3. pontról a Hajdú-Bihar megyei Rfk. III/III osztályát és a Csongrád megyei Rfk. AB szervét, Baka István ellenőrzését megszervezzük.” Utóbbi intézkedés azt jelentette, hogy Baka Istvánra szekszárdi látogatásain informátor állítottak. Az illető HAVASI ZOLTÁN álneven 1987-től írta jelentéseit. A feljegyzések arról tanúskodnak, hogy az ügynök első sorban az írószövetségi eseményekről tájékozódott Baka Istvántól, aki az információk tanúsága szerint teljesen megbízott benne.

A 3/a rendszabály

Írószövetségi „hírek” lehallgatásáról árulkodik a kö-